

L'art de la forja: obres gòtiques desmuntades o desaparegudes

Lluïsa Amenós

Doctora en Història de l'Art. lluisaamenos@terra.es

Resum

En els darrers anys, s'han efectuat nombrosos avenços en l'estudi històric i artístic de l'art de la forja. La manca d'estudis sobre aquesta tècnica artística va prioritzar en un primer moment les actuacions sobre el patrimoni conservat. No obstant això, existeixen nombroses notícies d'obres monumentals de forja que no han arribat als nostres dies i que coneixem a través de les fonts bibliogràfiques i documentals o dels testimonis gràfics. A través d'aquestes fonts, hem pogut conèixer l'aparença de força obres desaparegudes –com la reixa de l'altar major de la Seu de Manresa o el penell en forma de gall que coronava el cimbori de l'església del monestir de Sant Cugat del Vallès–, i localitzar els elements ornamentals que actualment es troben custodiats en museus o muntats en altres edificis.

Abstract

The art of wrought iron: Dismantled or vanished Gothic works

In recent years, a great deal of headway has been made in historical and artistic studies of the art of wrought iron. The lack of studies on this artistic technique meant that the initial focus was on actions on our conserved heritage. Nonetheless, there is a substantial body of information on monumental works of wrought iron that do not survive today but which we are aware of through either bibliographic and documentary sources or graphic testimony. These sources have shed light on the appearance of a substantial number of vanished works – like the grille on the main altar in the cathedral of Manresa or the rooster-shaped weathervane that crowned the dome in the monastery church in Sant Cugat del Vallès – and helped us to locate the ornamental elements that are safeguarded today in museums or mounted on other buildings.

Les reixes dels portals de la Seu d'Urgell

L'11 d'abril de 1491, se signà el contracte entre el capítol de la Seu d'Urgell i els serrallers de Vilafranca de Conflent, Francesc i Bartomeu Nurris, per a obrar les reixes del portal major i del Portal del claustre de la catedral de Santa Maria. El capítol es comprometia a pagar sis lliures per cada quintar de ferro obrat «pesat en Vilafranca matex» i els serrallers a tenir-les a punt el mes de juliol següent.² Totes dues reixes es conservaren fins a l'inici del segle XX.³ La que tancava el portal del claustre fou reparada l'any 1690 i mantinguda al seu lloc fins a la restauració del 1996-99, quan es retirà a les reserves del Museu Diocesà.⁴ Les reixes dels portals de la Seu d'Urgell constaven de dos panys sobreposats, cadascun dels quals era constituït per un entramat de barrots cilíndrics verticals travats per tres travessers horitzontals de secció rectangular. Al centre, s'obria una porta de dos batents, de perfil rectangular, constituïda per barres de secció quadrangular, motllurades, i col·locades amb l'aresta vista, que efectuaven una graciosa torsió decorativa. Dos caps de drac col·locats als carcanyols projectaven el coll ondulant cap enfora. Les frontisses presentaven sengles topalls en forma de pinya. Aquests elements decoratius s'han reaprofitat en algunes reixes que actualment tanquen el claustre i l'accés als absis.

Fig. 1. Reixa de la Seu d'Urgell instal·lada en una finestra del Cau Ferrat de Sitges. Fotografia: Lluïsa Amenós.

El 29 de maig de 1389, el paborde i els obrers de la Seu de Manresa acordaren amb el ferrer de Moià, Bernat Parets, la construcció de la reixa que havia de tancar l'Altar Major.⁷ El 28 de maig de l'any següent, Parets rebé quaranta-dues lliures per «*fabricatione rexiarum per me factarum circa altare maius dicte ecclesie*» i, dotze florins d'or d'Aragó per fer i fabricar en dites rexes «*sive in portali aliquos florenos sive florements*». El compte fou cancelat el 16 d'agost de 1390. Un segle més tard, l'any 1499, el barceloní Jaume Sala, nomenat Conseller de la Ciutat l'any 1494, féu tracte per obrar el portal de ferro d'aquest mateix reixat que es trobava darrere del tabernacle⁸ (fig. 3). Les reixes que tancaven l'Altar Major de la Seu de Manresa es mantingueren al seu lloc fins l'any 1921.⁹ Es tractava d'una obra senzilla, coronada per florons que representaven palmetes executades amb força simplicitat. Es conserven restes d'aquest treball al Museu Comarcal de Manresa i al Museu Cau Ferrat de Sitges (núm. inv. 31.922 i 31.927).¹⁰ Les portes de la reixa, situades a banda i banda de l'altar, constaven d'un simple arc conopial rebaixat, coronat per dues espirals oposades. El portal obrat per Jaume Sala gairebé cent anys després, presentava l'estructura habitual dels portals barcelonins, és a dir, una porta coronada per un arc conopial amb floró central i flanquejada per sengles pilastres de secció rectangular acabades en pinacles.

El 9 d'agost de 1409, el serraller de Manresa Pere Bertran, associat amb el Solsoní Pere Guixer, contractà les reixes de la capella de l'Esperit Sant de Santa Maria de Manresa amb els confreres del Sant Esperit del gremi dels Blanquers.¹¹ Al contracte s'especificava que el portal havia de tenir «*roses e fullatges stanyats, segons les que són en les rexes de l'Altar Major*».

L'any 1918 es vengueren a Joaquim Folch i Torres, director dels Museus de Barcelona, uns fragments procedents d'una reixa desmuntada de la Seu d'Urgell, entre els quals hi havia el floró que havia coronat la reixa del cor.⁵ L'any 1936, la col·lecció de ferros de la Junta de Museus es diposità al Museu Cau Ferrat de Sitges i el floró de la reixa del cor de la Seu d'Urgell s'instal·là en una de les finestres de la planta baixa del Cau Ferrat⁶ (fig. 1, 2 i 4).

La reixa de l'Altar Major de la Seu de Manresa

El 29 de maig de 1389, el paborde i els obrers de la Seu de Manresa acordaren amb el ferrer de Moià, Bernat Parets, la construcció de la reixa que havia de tancar l'Altar Major.⁷ El 28 de maig de l'any següent, Parets rebé quaranta-dues lliures per «*fabricatione rexiarum per me factarum circa altare maius dicte ecclesie*» i, dotze florins d'or d'Aragó per fer i fabricar en dites rexes «*sive in portali aliquos florenos sive florements*». El compte fou cancelat el 16 d'agost de 1390. Un

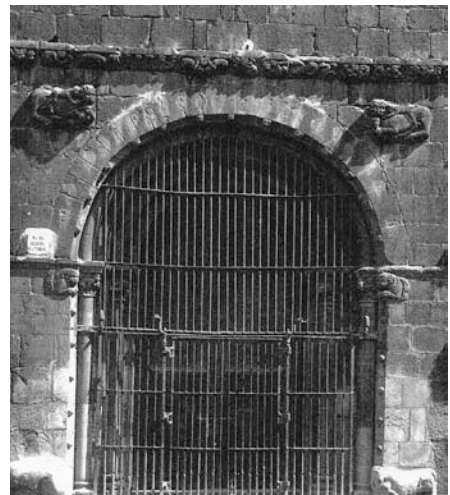

Fig. 2. Reixa del portal major de la Seu d'Urgell. Fotografia: Arxiu Mas.

Altres reixes desaparegudes

Tenim coneixement de l'existència d'altres reixes gràcies a les fonts fotogràfiques del primer terç del segle XX. La capella de Sant Miquel de l'església de Santa Maria de Vilafranca del Penedès tancava amb una reixa gòtica, l'única que subsistí arran de la gran reforma arquitectònica del 1879. Malauradament però, es perdé durant l'incendi del l'any 1934 (Arxiu Mas, clixé A4669).¹³ Era una reixa de tres trams iguals, amb un accés de dues portes coronades per un arc conopial cadascuna. Un fris d'arquacions apuntades, fet de planxa retallada, ornamentava la part superior de la porta i de la reixa. Completava el conjunt un coronament de flors de lliri, de línies properes als de les reixes de la Seu de Barcelona.¹³

Les fonts documentals ens palesen l'existència d'altres reixes desaparegudes. Així per exemple, el mercader solsoní Joan de Llobera disposà en el seu testament, signat el 22 de novembre de 1437, la construcció d'unes reixes de ferro per a la capella de Sant Pere Màrtir de la col·legiata de Santa Maria de Solsona.¹⁴ L'any 1452, en una carta escrita a l'abat de Poblet, Alfons el Magnànim determinà que la capella de la Verge, Sant Miquel i Sant Jordi del monestir de Poblet hauria de tancar-se amb una reixa de ferro.¹⁵ Vers 1420, Joan de Monclà o Montclar forjà la reixa sobredaurada de la capella de Sant Nicolau de Bari, a l'església de Santa Maria de Cervera, que pesà un total de divuit quintars, dues arroves i deu lliures.¹⁶

Arran de l'inventari efectuat a l'església de Santa Maria de l'Estany, el 26 d'octubre de 1541, coneixem l'existència de la reixa que tancava el presbiteri, possiblement d'època gòtica.¹⁷

Fig. 4. Detall de la reixa del portal del Claustre de la Seu d'Urgell. Fotografia: Lluïsa Amenós.

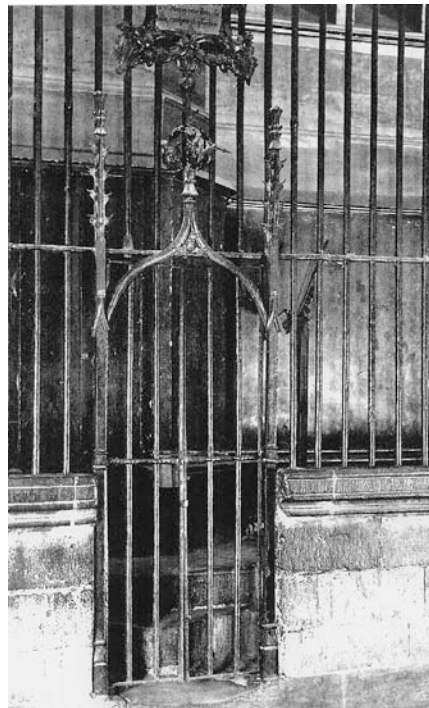

Fig. 3. Porta de darrere del tabernacle de la Seu de Manresa. Fotografia: Arxiu Mas.

El 8 de juny de 1536, el serraller de Puigcerdà, Perris Moreau, forjà la reixa de la capella dels sants Cosme i Damià del convent dels Predicadors de la Seu d'Urgell, a semblança de la que aleshores existia a la capella de Santes Creus de la Catedral de Santa Maria.¹⁸ Havia d'estar acabada per Tots Sants de l'any següent i es valorà en vint ducats d'or, a pagar-ne 10 en el moment de signar el contracte i la resta quan s'hagués finalitzat.

Gaietà Barraquer esmenta l'existència d'una reixa que tancava la capella de Nostra Senyora dels Àngels, a l'ala nord del claustre del Convent de Sant Francesc d'Assís de Barcelona, situada al costat de la capella promoguda per Pere Martí de Casserres, dedicada

també a Nostra Senyora dels Àngels. Segons sembla, era una reixa gòtica de factura semblant a les de la Catedral de Barcelona.¹⁹

Al presbiteri del Santuari de la Verge dels Socors, de Dosrius, es conservà una reixa de factura gòtica, forjada possiblement poc després d'haver-se acabat el retaule contractat l'any 1531 per Joan de Tours i Martí Díez de Liatzasolo.²⁰ Coneguda per una fotografia conservada a l'Arxiu Mas, la reixa presentava dues portes al pany central, decorades amb sengles arcs conopials rebaixats, i coronada amb florons de lliri alternats amb puntes de sageta. A l'eix central, que coincidia amb el muntant de les portes, tenia un gran floró elevat i rematat per una creu.

Cal citar també la reixa que tancava la capella de la Magdalena, al claustre de la Seu de Tarragona.²¹

Els penells ornamentals

El penell era una peça de metall giratòria que es col·locava a la part alta d'un edifici per tal que assenyalés la direcció del vent. Els penells d'època gòtica no devien ésser gaire diferents als actuals. Eren fets de planxa metàl·lica i dibuixaven siluetes antropomorfes, zoomorfes, o geomètriques. Hem documentat penells en forma d'àngel, com el que rematava una torre edificada sobre la galilea romànica de la Seu de Girona, pagat entre el 6 de juny i el 22 d'agost de 1383;²² en forma de creu i sageta, com el que coronava la torre de la cambra dels àngels de la Seu de València, pagat a Francesc Giner l'11 de febrer de 1441;²³ o en forma de gall, com el que coronava la torre del campanar

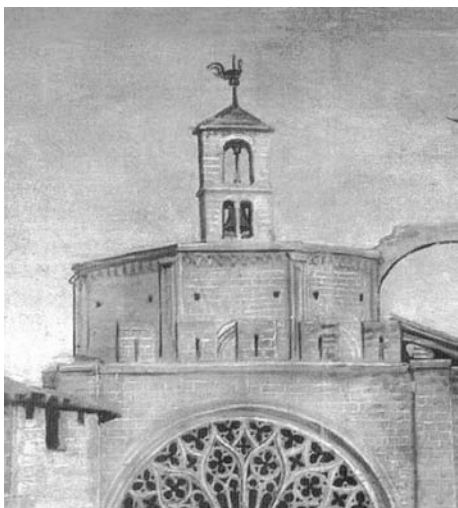

Fig. 5. Ayné Bru, *Degollació de Sant Cugat*, 1504-1507 (fragment). (MNAC 64.049).

del monestir de Sant Cugat del Vallès, visible a l'escena de la degollació de Sant Cugat del retaule major del monestir de Sant Cugat del Vallès, pintat per Ayné Bru entre els anys 1504 i el 1507 (MNAC 64.049) (fig. 5). A l'interior de l'església del monestir es conserva un penell daurat en forma de gall que la tradició diu que cantà en el moment de l'assassinat de l'abat Biure, la nit de Nadal de 1350, però de moment no tenim cap dada objectiva que ens permeti datar-lo al període medieval.

Els penells de ferro s'estanyaven o es pintaven amb l'objectiu de protegir-los dels efectes nocius de la intempèrie, tal i com consta documentat, per exemple, al penell del cimbori de la Seu de Barcelona, forjat per Bernat Major i pintat per Ponç Colomer entre el 28 de maig i el 30 de juliol de 1430.²⁴ A causa de la seva ubicació exterior, calia adobar-los regularment.²⁵

NOTES

1. Sobre aquest tema, vegeu Lluïsa AMENÓS, «Reixeria gòtica a la Catedral de Barcelona» a *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, núm. XIX, 2005, pàg. 87-116 i *Ibidem*, «La forja» a *L'Art Gòtic a Catalunya*, vol. 8: *Les Arts de l'Objecte*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2008, pàg. 133-141.
2. El contracte fou transcrit per Pere PUJOL TUBAU, «Notes d'Arxiu. Reixes per a la Catedral d'Urgell» a *Butlletí del Centre Excursionista de Vic*, núm. III, 1918-1920, pàg. 94-95. [Reproduït a *Obra Completa*, Edicions Andorra, Valls d'Andorra, 1984, pàg. 110 i 111].
3. Una bona fotografia a Josep PUIG I CADAFALCH, *Santa Maria de la Seu d'Urgell*, Tallers d'Arts Gràfiques Henrich i Cia, Barcelona, 1918, fig. IV i V.
4. *La Seu d'Urgell. Restauració de la Catedral. 1996-1999*, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Seu d'Urgell, 1999, [pàg. 14], fig. 10-II.
5. *La Catedral de la Seu d'Urgell*, Angle Editorial, Barcelona, 2000, pàg. 250. En aquesta monografia les reixes dels portals consten com a peces actualment no localitzades, *Ibid.*, pàg. 167. Maria Josep BORONAT I TRILL, *La política d'adquisicions de la Junta de Museus. 1890-1923*, Junta de Museus de Catalunya, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, pàg. 902.
6. Lluïsa AMENÓS, «L'origen de la col·lecció de ferros conservada al Museu Cau Ferrat de Sitges» a *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, núm. XX, 2006, pàg. 117-118.
7. «*Al 29 de maig, Bernat Parets, faber de la vila de Moyà, confessa rebre de Bonanat Cerola, 95 lliures a prorrata de la quantitat que li prometeren per las rexas del Altar Major*». Joaquim SARRET I ARBÓS, *Art i artistes manresans*, Imprenta i Enquadernacions de Sant Josep, Manresa, 1916, pàg. 113; *Ibidem*, *Historia religiosa de Manresa. Iglésies i convents* [Monumenta Historica Civitatis Minorisae, vol. IV], Imprenta i Enquadernacions de Sant Josep, Manresa, 1924, pàg. 90 i nota núm. 1.
8. Joaquim SARRET I ARBÓS, *Art i artistes manresans... op. cit.*, pàg. 114. Josep GUDIOL I CUNILL, «Ferrers catalans anteriors al segle XVI» a *De l'Art de la Forja*, núm. 5, setembre de 1918, pàg. 75. [També es publicà a *Pàgina Artística de La Veü de Catalunya*, núm. 461, 25 de novembre de 1918, pàg. 12]. Gudiol esmenta la data de 1490.
9. Una bona fotografia a *Àlbum Meravella. Llibre de bel·leses naturals i artístiques de Catalunya*, vol. I, Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona, 1931, fig. pàg. 26 i a Antonio GALLARDO, *Manresa*, Biblioteca de Turismo de la Sociedad de Atracción de Forasteros de Barcelona, Librería Francisco Puig, Barcelona, 1933, pàg. 38, fig. pàg. 29.
10. Lluïsa AMENÓS, «Els ferrers i els seus productes en època medieval: aproximació a través de la col·lecció de ferro del Museu Comarcal de Manresa» a *Quaderns del Museu Comarcal de Manresa*, núm. 17, 2002, pàg. 5-7.
11. «(...) les reixes faedores entorn o davant de la capella del Sant Esperit situada dins la església de Madona Sancta Maria de Manresa». Josep GUDIOL I CUNILL, «Les reixes catalanes i els seus autors» a *Pàgina artística de La Veü de Catalunya*, 28 de maig de 1914, pàg. 4.
12. Montserrat MIRET I NIN, *El patrimoni artístic de la basílica de Santa Maria de Vilafranca del Penedès*, Institut d'Estudis Penedesencs, Vilafranca del Penedès, 2000, pàg. 19.
13. L'esmenta Santiago ALCOLEA GIL, «Artes decorativas en la España cristiana, (Siglos XI-XIX)» a *Ars Hispaniae*, Vol. XX, Editorial Plus Ultra, Madrid, 1975, pàg. 22.
14. «Ítem, vull e man que per los damunt dits marmassors sien fetas unas rexes de ferre en la dita capella de Sant Pere Màrtir, les quals rexes clouguen e se'n puxe tancar la dita capella, les quals sien fetas tals com a ells apparrà». Ramon PLANES I ALBETS, «El testament del mercader Joan de Llobera (Barcelona 1437)» a *Oppidum*, núm. 2, 2002, pàg. 34 i 41.
15. Agustí ALTISENT, *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, L'Espluga de Francolí, 1974, pàg. 336.
16. Crispí BORRÀS, «Iglesia de Santa Maria (Cervera)» a *Àlbum històric, pintoresch y monumental de Lleyda y sa província*, núm. 7, 1880, pàg. 59.
17. «Ítem, unes rexes grans de ferro que tanquen la Capella ab unes cariofes y ab son pany y clau». Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Tres inventaris antics» a *Ausa*, vol. VII, 1972-74, pàg. 26.
18. El contracte fou transcrit per Agustí DURAN I SANPERE, «Documents d'art antic Català: Perris Moreu, mestre serraller de Puigcerdà, convé en fer unes reixes a l'església de la Seu d'Urgell. Any 1532» a *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 32, 1922, pàg. 101 i 102; citat també per Josep Maria MADURELL I MARIMON, «El arte en la comarca alta de Urgel» a *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, Barcelona, 1946, pàg. 123, 326 i 327.
19. Segons explica Gaietà Barraquer, Sanpere i Miquel li comunicà aquesta notícia l'any 1896. Cayetano BARRAQUER ROVIRALTA, *Las casas de religiosos en Cataluña*, vol. I, Imprenta Francisco J. Altés y Alabart, Barcelona, 1906, pàg. 450-451.
20. Joaquim GARRIGA, «L'època del Renaixement. S. XVI» a *Història de l'Art Català*, vol. IV, Edicions 62, Barcelona, 1989, pàg. 118.
21. Emili MORERA Y LLAURADÓ, *Memoria o descripción histórico-artística de la Santa Iglesia Catedral de Tarragona desde su fundación hasta nuestros días*, Establecimiento Tipográfico F. Aris e hijo, Tarragona 1904, pàg. 145; Joaquim GARRIGA, «L'època del Renaixement... op. cit., pàg. 160.

22. El mestre Joan Tornay acerà i llimà diversos elements de ferro que fixaven i articulaven l'àngel, i el gironí Vidal, feu les bagues, la «clavadura que féu a obs del torn del pou», la creu que duia l'àngel a la mà i dos pius per què «no pusca sortir del pern de ferra». El cost total fou de vint-i-vuit sous i sis diners. Joan DOMENGE I MESQUIDA, «Guillem Morey a la seu de Girona (1375-1397). Seguiment documental» a *Lambard*, núm. IX, 1997, pàg. 126-127.
23. José SANCHÍS SIVERA, «Contribución al estudio de la ferretería valenciana en los siglos XIV y XV» a *Archivo de Arte Valenciano*, 1922, pàg. 85.
24. «(...) Ítem, al dit Bernat Major, per un panel que ha de fer per lo simbori (...)». «(...) paguam a-n Ponç Colomer, pintor, per pintar lo panel del simbori (...)». Arxiu Capitular de Barcelona (ACB), *Llibre de l'Obra* 1429-31, fol. 70 i 72. Vegeu també Francesc CARRERAS CANDI, «Las obras de la Catedral de Barcelona. 1298-1445» a *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, núm. 53, 1914, pàg. 315.
25. 9 d'octubre de 1485. «Diumenge, a VIII° de octubre, donam e pegam a-n Enthoni Fabre, ferrer, tres sous, per lo panell del sembori que adobà, qui hera trencat». ACB, *Llibre de l'Obra* 1485-87 (2), fol. 96v.